

1. Elohim bešimeka hoši enij,
U bigeburateka tedi enij.	1. Bože, u ime svoje spasi me,
I krepošću svojom brani me.
2. Elohim šemâ teġilatij,
Haazinâ le imrej-pij.	2. Bože, čuj molitvu moju,
Prigni uho na riječi usta mojih.
3.	3.
6. Hine Elohim ozer lij,
Adonaj besomekej napšij.	6. Evo Bog mi pomaže:
Gospod je branič duše moje.
9. Mikol zarâ hizila nij
Ubeoġebaj raatâ ejnij.	9. Izbavi me od svake nevolje,
Te oko moje gleda prezirno na
neprijatelje moje.

Primjer sroka među dvjema stihovima ima, ali rijetko, u nekim poslovicama knjige Propovjednika (Kohélet), Sudaca, Geneze i I. Kralj.

Poznati izumitelj teorije korskih psalama, Fr. Zorell S. J. iznio je u »Biblische Zeitschrift« VII. (Freiburg 1903.), str. 285.—289. srok ps. 28.: *Offerte Domino, filii Dei*. On je našao srok među prvim i drugim stihom retka drugoga; isto tako među trima stihovima r. 9.; pa onda nekim posebnim redom među ostalim recima; tako da bi bio srok među prvim i posljednjim stihom sredine psalma, pa među drugim i pretposljednijim, među trećim od početka i trećim od svršetka itd. No pri tom je Zeuner r. 7. stavio odmah iza 3. On je iznio i njemački prijevod istog psalma u sroku prema židovskom izvorniku.

O. P. Vlašić.

Iz crkvene povijesti.

1. **Др. Грујић: Хришћанска православна црква, Београд 1920. i Православна српска црква, Београд 1920.** Православни Срби kasno su shvatili važnost srednoškolske crkvenopovjesne obuke. Prvi srednoškolski crkvenopovjesni uġbenik (Историја хришћанске цркве) dobili su tek god. 1878., a napisao ga je kašni tuzlanski metropolita Grigorije (Nikola) Živković († 1909.). Zatim su na istome poġu djelovali Pavle Švabić, profesor beogradske istočno-pravoslavne bogoslovije i Ivan Maširević, srednoškolski profesor i kateheta u Karlovcima. Kako srpskopравoslavna crkva sve do danas duguje svoje bogoslovno znanje u prvome redu ruskim duhovnim akademijama i ruskoj crkvenoj kniževnosti, to su joj i prvi srednoškolski crkvenopovjesni uġbenici u glavnome plod ruskih crkvenih povjesničara. Međutim je srednoškolska vjeroučna anketa god. 1907. povjerila dru. Radoslavu Grujiću, sada kr. profesoru srpskopравoslavna bogoslovijskoga fakulteta u Beogradu, da sastavi za peti razred srednih

škola novi crkvenopovjesni uĝbenik. Dr. Grujić odmah se prihvatio posla, pa je mogao već slijedeće godine biti s nacrtom gotov, a god. 1914. podastrijeti arhijerejskom saboru karlovačke metropolije obadva gore navedena djela na odobrenje. Ali kako je sada planuo Svjetski Rat, to su se djela mogla predati u štampu tek god. 1920. U predgovoru Православној српској цркви pisac pripominje, kako je tu knjigu prije izdanja popunio te se zahvaljuje g. dru. St. Stanojeviću kr. sveučilišnome profesoru u Beogradu, što mu ju je u rukopisu obzirom na sredovjekovnu povijest pročitao te učinio neke ispravke i napomene.

Grujić je čitavu srednjoškolsku crkvenopovjesnu naukovnu osnovu udesio s jedne strane prema istočnopравославному pojmu o ustrojstvu Hristove Crkve, a s druge opet strane prema zahtjevima srpskoga nacionalnoga osjećaja. Njegova Хришћанска православна црква osvjetljuje prošlost његове цркве уопће, а Православна српска црква srpske napose. Prva mu broji VIII + 264, druga VI + 220, a obadvije skupa 498 strana u 8.º Pa kako srednjoškolcima nije moguće za godinu dana uz ostale predmete svladati toliko crkvenopovjesno gradivo, to je dr. Grujić u nacionalnome zanosu Хришћанску православну цркву učinio zapravo pozadinom Православној српској цркви. Он је ронајприје и Хришћанску православну цркву и Православну српску цркву hronološki podijelio u dva dijela. I dok mu u Хришћанској православној цркви prvi dio osvjetljuje crkvenu prošlost uopće tamo od њезина osnutka, pa do god. 1054., odnosno do konačnoga raskola između istočne i zapadne crkve, a drugi od god. 1054., pa do najnovijega doba, dotle mu u Православној српској цркви prvi dio obujima prošlost srpskopравославне цркве tamo od pokršteња Srba, pa do god. 1766., odnosno do pripojeња pećske patrijarhije carigradskoj patrijarhiji, a drugi od god. 1766., pa do najnovijega doba. Zatim je iz prve knjige samo prvi dio namijenio obuci, a drugi lektiri. Nu katehete mogu prema svojoj uvidavnosti i iz prvoga dijela neke dijelove izostavljati, a to zato, da im đaci imadnu vremena za proučavanje Православне српске цркве. Prema tome će đaci dobiti vrlo slab pojam o prošlosti opće, ali će zato biti tim temeljitije upućeni u prošlost srpske crkve.

Kako obadva Grujićeva uĝbenika sačinjavaju zapravo samo jednu cjelinu, to posve prirodno imaju i jedan samo pristup (Хришћанска православна црква, стр. 1. — 13.). Ali onda je isto tako trebalo u Хришћанској православној цркви šutom prijeći preko prošlosti srpskopравославне цркве. U predgovoru Хришћанској православној цркви dr. Grujić piše, kako ju je izveo u glavnom po literaturi i principima, što ih je izložio god. 1908., a u predgovoru Православној српској цркви, kako je u њu unio uz poznate rezultate naše historijske nauke i još neobjelodane rezultate svojih studija po domaćim i stranim arhivima. Zatim na koncu prve knjige donosi literaturu, a na koncu druge i izvore i literaturu. Izvora je malo, a mogla je i literatura biti potpunija. Ali,

što je još gore, Grujić se kadikada u svojim uĝbenicima kosi, ne samo s literaturom, nego i sa samim izvorima, što ih je naveo.

Papa Nikola IV., rodom iz Askola piše 23. oĝujka 1291. srpskomu kralju Stjepanu, kako će na njegovu molbu, što ju je upravio preko barskoga nadbiskupa Marina, poslati u Bosnu dva dalmatinska frañevca, koji će provesti istragu protiv bosanskih patarena. I uistinu je Nikola još isti dan pisao starješinstvu dalmatinskih frañevaca da izašale u Bosnu radi istrage protiv mjesnih krivovjernih dva pobožna i uĉevna frañevca. Obadva pisma, što sam ih naveo, donosi u cijelosti Nedić (*Monumenta privilegiorum provinciae Bosnae Argentinae*, str. 23.—26.), a Fermengin (*Acta Bosnae*, str. 17.) u izvatcima. Dr. Rački (Bogomili i patareni, str. 88. — 89.) misli, da je Nikola prvo pismo uputio Stjepanu Urošu, a ja bih raĉe rekao Stjepanu Dragutinu, koji je vladao dijelom Bosne (Станојевић, *Историја српскога народа*², стр. 125.). Prema tome Dragutin je nastojao, kako bi pomoću Rima u Bosni iskorenio patarenstvo. Svejedno je, da li je on radio iz pobožnosti ili iz politike. Nadalje, papa je Klement VI. pisao iz Avinona 1. listopada 1344. bosanskome banu Stjepanu Kotromaniću, kako ga je Gospod preveo u zajednicu sv. rimske crkve (*fidei luce perfusum ac imbutum doctrina evangelice veritatis, ad unitatem sancte romane... ecclesie evocavit*). I to su po Theineru (*Monumenta Hungariae*, I., str. 675.) uz ostale doninjeli i Fermengin (*Acta Bosnae*, str. 26.) te dr. Rački (Bogomili i patareni, str. 100.) Osim toga je dr. Rački gorñi stavak Klementova pisma popratio primjedbom, veleći, kako „ove riječi svjedoĉe, da je ban Stjepan bio istoĉne crkve a nipošto Pataren“. U istome je smislu pisao i Farlati (*Illyrici Sacri* IV., str. 59. — 60.). Usto je Fermengin (*Acta Bosnae*, str. 28. — 29.) priopćio takoĉer skup molbi, što su 3. travna 1347. u ime bosanskoga bana Stjepana Kotromanića podastrijete papi Klementu VI. Iz ovih se molbi vidi, da se i ban Stjepan trudio, kako bi katolištvo u Bosni promakao. Grujić je Fermenginova, Farlatijeva i Račkova djela, što sam ih gore naveo, pribrojio svojim izvorima i svojoj literaturi. Pa ipak u svojoj Православној српској цркви piše, kako je Dragutin u svojoj drĝavi енергично устао против Богомоћа... и ширио интересе Православља (str. 22.)“. „Шта — вели — и сам бан босански из прве половине XIV. в. Стефан Котроманић... био је и остао је до краја живота свога вере православне, и ако је папа много настојао да га обрати у своју веру (str. 41.)“. Sumñam da bi ove Grujićeve tvrdñe poĉivale na neobjelodanjenim rezultatima po našim i stranim arhivima. Ali dr. Grujić ima i drugih zabluda.

Doduše prošlost je bosanskoga patarenstva, koliko se god o ñemu dosada pisalo, još svejednako neispitano poļe. Napose su se ispoļili novi problemi izakako je dr. Truhelka objelodanio Testament gosta Radina (*Glasnik Zemaljskoga Muzeja u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1911. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina*, Wien 1916.) Mislim ipak da je pogrješno, kada dr. Grujić

piše, kako se i Kulin ban silom prilika morao odreći bogomilstva i primiti rimokatolištvo. (Православна српска црква, стр. 16). Naprotiv Kulin je bio vazda katolik, pa je sva njegova krivnja u tome, što je u svojoj banovini trpio krivovjerje. A takove je Crkva u srednjem vijeku kažnjavala isto onako, kao i krivovjernike (Hoffer u Spomen — knizi iz Bosne, str. 68.; dr. Jelenić, De patarenis Bosnae, str. 31. — 32.). Još je neispravnije, kada dr. Grujić piše, kako je patarena u Bosni i Hercegovini oko Neretve i Kreševa bilo još krajem XIX. vijeka i kako ih je nestalo tek za austrijske okupacije. Biće, da je dra. Grujića u tu zabludu zaveo nekadašnji sarajevski srpskopравославни metropolita Kosanović. Ali ja sam u tome jednom već i Martića i Kosanovića omalovažao (De patarenis Bosnae, str. 121.). A skoro sam se u istoj stvari obratio vrlo uglednome članu frañevačke bosanske redodržave, dru. fra Danijelu Banu, koji zasada baš u Kreševu boravi, pa evo šta mi je odgovorio: „Na Vaš upit . . . glede patarena oko Neretve — valda Neretvice — i oko Kreševa, kojih da je bilo još u XIX vijeku, mogu Vam ovo reći: Niti ja, niti itko u onim i ovim krajevima ne zna niti je otkrio kakve žive ostatke patarena, premda sam bio župnikom četiri godine u Neretvi — oko Neretvice i Neretve velike u koñičkom kotaru, a ovdje sam rođen 1857. Čudna je tvrdnja, da ih je nestalo za austrijske okupacije . . . Valda će biti Kosanovićevo bajaže o patarenima osnovano na ovome: Sjećam se, bivši kao dječak ovdje u samostanu, kako se p. biskup Vujičić običavao šaliti s p. fra Mijom Barišićem — Gotovcem zvanim, koji je bio rodом iz Neretve kod Pothuma, da je „stari pataren“. To je valda fra Grgo Martić pripovijedao u Sarajevu Kosanoviću, kao i za jednog čudaka ovdje u Kreševu Ivana Zekića, koji bi običavao kritizovati crkvene naredbe i nećkao se poljubiti križ o Božiću, kad bi se kuće blagosivale, veleć u svoje premudrosti: „To nije moj Isukrst, ima toga drveta dosti u Visočici (planini)“, misleći na jelovinu i grančice kao križice, nu on je umro kao kršćanin katolik. Htjelo se valda nekome, da bude interesantan pak na šali osnovao bestemejnu tvrdnju.“ Slično su mi i drugi odgovarali, koje sam za to raspitivao kao u Bosni tako u Hercegovini. O samu pak problemu, kako i kada je bosanskoga patarenstva nestalo, jednom sam već govorio, kada sam o tome 1920. držao pučko sveučilišno predavanje. A biće o tome govora kojom zgodom i u „B. S.“

Što se dr. Grujić u svojim uģbenicima, osobito u Хришћанској православној цркви, postavio na vjersko stanovište savremenih istočnopравославних bogoslova, to je donekle pojmljivo. Ali se od ñega, kao od povjesničara, očekivala barem veća emancipacija od svagdašnjih predsuda o Rimu i rimskoj Crkvi uopće, a napose o papstvu. Mora se priznati, da je bilo papa, koji nijesu bili nikako dostojni Petrove Stolice. Nu tih je bilo razmjerno malo, pa iščezavaju pred papским veličinama: Lavom Velikim, Gregorijem Velikim, Gregorijem VII., Inocencijem III. i t. d. i pokazuju, kako je Hristova Crkva, ne samo božanskoga, nego i ljudskoga počela. Međutim bi prema uģbenicima dra. Grujića papstvo bilo pravi „Sündenbock“, koji nosi odgovornost za najveća zla, što su se u Hristovoj Crkvi počinila i

počinaju. Papska je ambicija oskvrnula crkveno ustrojstvo (Хришћанска православна црква, стр. 46., 53. — 54. и 86.); stvorila u tu svrhu Lažne Izidorove Dekretale (Ondje, str. 87.); raskol između istočne i zapadne crkve (Ondje, str. 87. — 90.) i t. d. Oni su svojim postupkom uopće, a osobito svojom vjerskom propagandom, postali pravo strašilo. Stoga se među Гrcima XV. vijeka „утврдило уверење, да је боље у Цариграду видети и турску чалму него папску тиару (Ondje, str. 129).“ U isto se nekako vrijeme većина српске vlastele odluči „пре и за Турке него за Рим (Православна српска црква, стр. 32).“, а carigradski patrijarha Јоанин III. год. 1907. одреди, да се сваке године 6. фебруара свечаним богослужењем прославља успомена патријарха Фотија, као славног заштитника Православља од Латина (Хришћанска православна црква, стр. 130).“ I dok se s једне стране папство crta тако crним potezima, s друге се стране carigradski patrijarha Кирило Лукарис († 1638.) prikazuje као „један од најспремнијих и најбољих патријараха (Ondje, str. 130).“ Па ипак је Кирило Лукарис био kalvin — да, покушао, да i самu istočnopravoslavnu crkvu pokalvini, ради чега му је науку осудило више грчкоисточних sabora (Kard. Hergenröther — Dr. Kirsch, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, III., str. 810. — 811.; dr. Marković, Cezarizam i bizantinstvo, II., str. 550. — 553.; проф. Поповић — др. Стојков, Опћа црквена историја, II., стр. 273. — 275.). Pripisivati његову katastrofu isusovcima не би išlo у једноме озбиљноме djelu.

Osim toga povjesno djelo, па било то i угбенik, мора бити чисто i од ауторских hipernacionalističkih испољавања. S те се стране дру. Грујићу замјера, што hercegovačke katolike naziva rimokatoličkim Srbima (Православна српска црква, стр. 12.), када се они сами i осјећају i називају Hrvatima. Isto тако није исправно, када др. Грујић naglasује, како је „Крсно Име једна искључива особина Српскога Народа (Ondje, str. 12).“ U нас се о tome у новije vrijeme много raspravljalo (др. Труhelка, Banović, Mitrović, Skarić и t. d.). A Klaić је скоро повјесним исправама освјетлио, како су већ у средњем vijeku „Крсно Име“ имали, не само Срби, него i Хрвати те Бугари (Novija истраживања о Крсноме Имену, прештампано из Хрвата, Zagreb 1922.). Napokon amo иде i оно, што др. Грујић пише о Mehmedу Sokolovićу. Čudnovata је судбина овoga нашега великана. Kukuļević га је прибројио glasovitim Hrvatima (Glasoviti Хрвати прошлих vjekova, стр. 73. — 97.), а др. Грујић види у њему великога Србина. Prema дру. Грујићу Sokolović би био родом из Hercegovine, а потјечао би од од српскopravoslavних родитеља. Нега би Турци из manastira Mileševa, са groba sv. Save, gdje је књигу код strica Makariја учио приликом купљења српске дјеце за јаничаре, одвели у Carigrad и потурчили. Али он се i каšње сјећао Срба, па се својим utјецајем омогућио, да се 1557. обновила peска patriјархија. „Најпоследe Мехмед је израдио и то, да је султан пећском патријарху подвргао и све Римокатолике по западним крајевима наших земаља, да их тако боље очува у народности српској и евентуално лакше обрати у Православље, што је

донекле пошло за руком. А патријарси наши, да не би Римокатолицима одвише зазорно било само име српско, почеше од тада своју Патријартију називати словено-српском (Православна српска црква, стр. 85. — 86.).“ Међутим др. Сафет-бег Баšагић-Реџепашић о Мехмеђу сасвим drukчије пише. Према Баšагићу Соколовић „је озбиљно snovo о панисламистичкој држави, а да то постигне одлучио бјеше на југу прокопати Сuesки канал, а на сјеверу spojити Don са Volgom, да поспјеши комуникацију међу Carigradom, Indijom и Turanom . . . А сада — вели — да видимо okле потјече тај велики чovjek. Tавил (Visoki) Mehmed паша Sokolović родио се у Sokolovićима у вишеградском kotару. Porodica Sokolovića била је досто ugледна на тај крај и дијелила се на двије loze. Jedna loza имала је oгак у Rudome, из које потјече Deli Husref паша и Lala Kara Mustafa паша, а друга у Sokolovićима, из које потјећу он, Lala Mehmed паша, Mustafa паша, Ferhat паша и Derviš паша. Murat паша beglerbeg jemenski и Mustafa паша beglerbeg budimski не зна се којој lozi pripadaju. Nu obje loze sastajale су се на трећем koљenu. Hasan паша и Ibrahim ban sinovi су Tавил Mehmed пашини, а велики vezir и pjesnik Husrev паша би ће, да је unuk Deli Husrev паšin. По Muvekitу Tавил Mehmed паша је sin Ahmed bega Sokolovića, а та tvrdиnа osniva се на vakufnami (zadužbenojповели), коју је Mehmed паша потписа. Dakле он је боље знао: ко му је otac, већ mletaчки kroničари, за којима су се повели неки нови povjesničари као Zinkeisen и др., који hoće да је Mehmed рођен у Trebiњу, да је био kršћанин, па čak и diaconus у nekom manastiru (Kratka uputa у prošlost Bosne и Hercegovine, стр. 40. — 41.)“.

Završujem. Pogrješaka већих, мањих има још dosti. Nu mislim, да ће и ове, што сам их istakao, дру. Grujiću бити довољна побуда, да при drugome издању своје ugбенике подвргне svestраној reviziji. А то ме је једино и navelo, да сам се радо odazваo позиву наше „B. S.“, па се, уз остале своје poslove, odважио и на ову критику.

Dr. Jelenić.

2. Primacijalni naslov splitske i barske metropolije.
(Titulus primatialis archidioeceseos spalatensis et antibarensis).

Summarium.

Sedes primatiales in finibus Jugoslaviae hodiernae. Secundum Farlatium sedes primatialis Spalatensis originem ducit inde a temporibus Joannis Ravennatis, quod ad mentem hypoteseos Duchesne et Bulić nullo modo admittendum. Opinio M. Perojević archiepiscopos spalatenses inde a temporibus conciliorum spalatensium (925—928.) metropolitans evasisse in documentis bene fundata est. Attamen non nisi ab XI. et XII. demum saeculo clara indicia sedis primatialis Spalatensis incipiunt. Alexander III. archiepiscopo Spalatensi Sedis Apostolicae legati titulum impertitur. Ab eo tempore etiam ipsi archiepiscopi Spalatenses hoc titulo utuntur. Episcopi quoque